

inte bara ledde till krig och både segrar och nederlag utan också till att det danska enväldet begravades och en ny konstitution, ”junigrundloven” antogs 1849. Oehlenschlägers död 1850 brukar betecknas som slutet på den halvsekellånga ”guldalderen” i danskt kulturliv.

De stora ambitionerna och den praktverksgenre den ingår i är problematisk. Man vill gärna behandla allt; frågor om prästgårdseminarier, skoldisciplin, skolor, skolföreningar och lärartidskrifter och en rad andra ämnen har de tre författarna till volym 2 av verket velat få med. Resultatet har blivit en ”coffee-table book” man inte köper för att läsa utan för att skänka bort som gåva, en diger dörrstopp till bok att bläddra i men inte läsa, vilket är synd. Ty det ska framhållas att *Dansk skolehistorie* volym 2 är en intressant och lättläst bok, rikt illustrerad med båda samtida bilder och nytagna fotografier. Den förtjänar att bli uppmärksammas av en bred allmänhet och särskilt för de delar av allmänheten som hyser intresse för både skola och historia.

Lars Petterson
Dalarna University
Email: lpe@du.se

Anne Katrine Gjerløff
Anette Faye Jacobsen
Da skolen blev sat i system 1850–1920. Dansk skolehistorie 3: Hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år, ed. Charlotte Appel & Ning de Coninck-Smith
Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
2014, 446 pp.

Det danske skolehistorieprojekt, som startede i 2009 under ledelse af historikerne Charlotte Appel og Ning de Coninck-Smith, er nu blevet tilendebragt med udgivelsen af fem tykke bind i kronologisk rækkefølge, fra Reformationen til i dag. Verket i sin helhed behandler skoleundervisningen i det danske rige sammen med læreruddannelsen. I det første bind (frem til 1780) inddrages latinskoleuddannelsen, hvorimod den udelades for det meste i de følgende, hvor hovedvægten lægges på den obligatoriske skolegang. I dette tredje bind omtales realskolen således kun sporadisk;

dens udvikling og virksomhed beskrives for øvrigt udførligt i *Realskolen gennem 200 år*, som udkom i 2010, da skolehistorieprojektet var i begyndelsesfasen. Men generelt ville en nærmere redegørelse for hele værket emnemæssige afgrænsning have været relevant.

Forfatterne til dette tredje bind af *Dansk skolehistorie*, Anne Katrine Gjerløff og Anette Faye Jacobsen, er erfarne historikere, der har lavet forskning bl.a. i pædagogikkens og barndommens historie. Indledningsvis redegør de for bindets kronologiske ramme og tematiske tyngdepunkter eller ”fortællinger”. Den første fortælling handler om, hvordan skolen efter enevældens afskaffelse blev til i åben politisk forhandling; den anden handler om spændingen mellem mangfoldighed og voksende systematisering; den tredje fortælling handler om, hvordan kombinationen af religion og nation prægede elevernes identitetsdannelse; den fjerde hvordan en egentlig lærerstand blev til og den femte om fremkomsten af pædagogiske eksperter inden for skolens rammer.

Det fremgår af forfatternes målsætninger, at dette bind handler om en kritisk periode i den danske skoles udvikling. I starten fandtes der mange forskellige skoletyper for børn og unge: forskellige landsbyskoler og mangeartede købstadsskoler, ikke mindst i hovedstaden. I grove træk genspejlede denne mangfoldighed det gamle standsamfunds socioøkonomiske og politiske strukturer. I 1800-tallets anden halvdel, da urbaniseringen og den industrielle revolution tog fart, blev enevældens arv gradvist erstattet af de nye samfundsforhold. I denne ændringsproces spillede skoleudviklingen en vigtig rolle. Samtidig med fremvæksten af de offentlige skoler på privatskolernes bekostning blev skoleudviklingen et af de mest omstridte politiske spørgsmål, ikke mindst forholdet mellem stat og kirke, skole og lokalsamfund. I 1900-tallets begyndelse resulterede disse konflikter i omfattende skolereformer: forskellen mellem landsbyskoler og købstadsskoler vedr. elevtal og årligt antal undervisningsuger blev betydeligt reduceret; med etableringen af en ny mellemskole skabtes der en forbindelse mellem den offentlige grundskole og de videregående eksamensskoler, som kunne føre til real- eller studentereksamen. Samtidigt (i 1903) blev skoleundervisnings-

faglige indhold styrket og udvidet, især til fordel for fagene dansk og historie. Takket være disse reformer ved århundredeskiftet blev der lagt grundlag til en almenskole – en egentlig folkeskole.

Værkets teoretiske hovedstyrke består efter min mening i den nære sammenhæng, som forfatterne påviser imellem skoleudviklingen på den ene side og den samfundsmæssige og politiske udvikling på den anden. Tillige giver det læseren meget god indsigt i skolens hverdag og dens hovedaktører, elever og lærere. Ifølge forfatterne var en af hovedmålsætningerne at "indfange skolens sammensatte og til tider konfliktfyldte hverdag ved at komme med elever og voksne ind i skolestuerne ..." (s. 20). Flere kapitler ud af de samtlige 21 bidrager hertil, ikke mindst kap. 8, 10 og 11. Det er især ved hjælp af to slags kildemateriale at ovennævnte formål er blevet realiseret: på den ene side erindringsmateriale, hvoraf en del er uddgivet, og på den anden side et rigeligt billedmateriale, både fotografier og malerier, som bedre end mange ord belyser datidens skole- og undervisningsforhold, ikke mindst hovedaktørerne, eleverne og lærerne. I det hele taget rummer bindet et meget righoldigt billedmateriale; ansvarlig for dets valg og tilrettelæggelse er Anette Stoffersen og én af værkets to redaktører, Charlotte Appel. Samspillet mellem tekst og billeder er særdeles vellykket. Endvidere er billederne forsynet med udførlige forklaringer, som uddyber og konkretiserer selve hovedteksten. Hver kapitel starter (på venstre side) med et helsidebillede, som henviser til kapitlets emnesindhold.

Forfatterne væver barndomshistorien ind i skolehistorien på en meget frugtbar måde, ikke mindst gennem deres analyse af spændingen mellem børnearbejde og skolegang (kap. 16). Her som i andre sammenhænge har de åbent øje for kønsforskellene. Disse kommer bl a til udtryk i deres behandling af undervisningsindholdet (kap. 9 og 20), for ikke at tale om selve lærerstandens sammensætning. I denne forbindelse er det bl a bemærkelsesværdigt, at fra slutningen af 1800-tallet var der næsten lige så mange kvinder som mænd, der bestod en lærereksamen.

I bindets sidste kapitler rettes opmærksomheden mod et ofte forsømt aspekt af skoleudviklingen, nemlig undervisningens ydre, materielle rammer og faciliteter

– et aspekt som redaktøren Ning de Coninck-Smith har udforsket i mange sammenhænge. Ud over selve skolebygningernes arkitektur redergøres der her bl. a. for skolestuernes indretning og møblering hvor ændringerne, i samspil med materielle og teknologiske nyheder, efterhånden påvirkedes af nye skolehygiejniske og sanitære standarder. Det åbenbares bl.a. for læseren, hvor stor en rolle overgangen fra råt til færdig trægulv i skolestuerne kunne spille for renlighed og bekæmpelse af smitsomme sygdomme. Nypædagogikkens gennembrud ved århundredeskiftet får også en udførlig behandling, idet der lægges vægt på, at i praksis havde den størst indflydelse på småbørnsskolernes virksomhed. Med undtagelse af de sidstnævnte og friskolerne viste det sig vanskeligt "at ryste sig fri af traditionen" (s. 293) med dens daglige prygl og udenadslæren.

Kontrasten mellem land og by er en af dette binds ledetråde – et meget givende perspektiv. Det samme kan siges om beskrivelsen af skole- og undervisningsforholdene i de nordlige kolonier, Færøerne og Grønland, i forhold til selve Danmark. Endnu stærkere kontrast til de hjemlige tilstande fremgår af beskrivelsen af myndighedernes forsøg på at overføre dansk uddannelsespolitik til De Vestindiske Øer (Skt. Thomas o.fl.). På den anden side kunne man have ønsket, at skoleforholdene i Danmark i større udstrækning var blevet kompareret med de skandinaviske nabolande end tilfældet er her. Eksempelvis rejser sig spørgsmålet, om Norge og Sverige, ligesom Danmark, gennem hele perioden holdt fast ved de kønsinddelte skoleklasser.

Afslutningsvis lægges der vægt på, at trods den gradvise systematisering af de obligatoriske skolers virksomhed forblev der henimod periodens slutning en stor forskel mellem land og by og selv mellem købstæderne og hovedstaden. Men der var kommet system i mangfoldigheden!

Dette bind bygger delvis på forfatterens egen grundforskning, men herudover har de benyttet et meget omfattende sekundære kilder. I „kilde- og litteraturreviews“, som placeres efter bindets sidste kapitel og dækker 45 sider, redegøres der for værkets kildegrundlag, både generelt og for hvert enkelt kapitel. Disse essays vil være af et stort udbytte for fremtidige skolehistorikere, men hvad angår de enkelte data giver de læseren

ikke lige så direkte kildeoplysninger som de traditionelle notereferencer. – Selve teksten virker meget vel skrevet, og der findes næsten ingen trykfejl. Udførlige registre over personer, steder, emner og billeder gør bindet til et uundværligt værktøj for enhver, som interesser sig for dansk skolehistorie i brydningstiden efter enevældens afskaffelse.

*Loftur Guttormsson
University of Iceland
Email: loftur@hi.is*

Monographs

Johannes Westberg

Att bygga ett skolväsende: Folkskolan förutsättningar och framväxt 1840–1900

Lund: Nordic Academic Press
2014, 445 pp.

Sundsvall is a county in the northern part of Sweden, where peasants over many generations have lived from the land and from fishing, and where industrialism took hold during the second part of the 19th Century with sawmills and iron mines. The demand for construction material exploded in the European cities, and by the turn of the century Sundsvall was most likely the biggest sawmill area in the world.

Entangled with the history of industrialisation was the rise of a public school system. As an entry into how this actually happened the educational economist and historian Johannes Westberg focuses on the construction of the school buildings. The far majority of these were built in the years after the passing of the 1842 national school law, with its demand of at least one permanent school per parish. The demographic development lead to a rising number of schools and by the turn of the century the 12 parishes were served by more than 66 schools.

Demography was not alone in explaining this development, and in his study Westberg demonstrates, how demography was intertwined with a series of other explanations, ranging from the local political and religious interests, access to industrialised building material, changes within the taxation and loaning system – and existence of skilled and unskilled labourers.

Westberg's study is more than an empirical analysis, it is also meant as a critique of existing research into the development of school systems. In his opinion these studies have been too occupied with demonstrating that schools were a national project, closely linked to the concepts of modernisation and industrialisation and constructed to discipline the labouring poor. Seen from a local historical – and primary agrarian – perspective this is far from true; peasants and pastors, who made up the ruling class in the local agrarian parishes, were occupied by more mundane and pragmatic issues like renovation or enlargement of school buildings, their locations or keeping up with the neighboring parish. The constructing processes were also influenced by conflicts, corruption and badly made decisions. To the degree the labouring poor were addressed it was as cheap labour – and not as someone who should be disciplined by the school. Seen from this perspective the 1842 law was just one among many factors, which lead to the consolidation of the school system.

Readers should start with the final chapter, where Westberg summarises his conclusions and draws up his methodological reflections. The text will be very useful for students and scholars with an interest in the history of education – and a good outset for discussions. Could a broader focus than on the school construction process and the building committees not have brought forward more arguments about the more general role of education? And is he not overstating his conclusions in his eagerness to hunt down Marxists and modernists?

More than 30 different archives have been consulted – and Westberg has gone to great length to document the cost and the financing of the school system. This task is often not considered among scholars of the history of education, and I can only lift my hat. It might only be nerds, who will find it interesting, that the school at Sättna demanded 690 beams of a length of 6,5 meter, when it was built in 1880, or that it took 33 days and 254 labour days and 59 days using horses to create the foundation of the school at Indal the same year. It clearly gives the reader an understanding of the scale of these construction projects. Since this kind of information most likely would be difficult to find elsewhere, an index of names and places could have been very useful.